

Модест Чорний*

ОРГАНІЗАЦІЯ ДОМІНІКАНСЬКИХ МОНАСТИРІВ У МІСТАХ ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ XIII – XIV СТОЛІТЬ

Домініканський орден, заснований у 1216 р., формував свої монастирі та орденські провінції на території Західної Європи в період масового переслідування єретичних сект – катарів і вальденсів. Уже до 1256 р. у 60-ти західноєвропейських монастирях Ордену налічувалося близько 9000 ченців¹. Монастирі засновувалися без контролю з боку державної влади або єпископату, були звільнені від усіх державних чи місцевих податків. Завдяки папським привілеям, домініканські абати і пріори орденських провінцій (провінціали) мали право не лише засновувати монастирі і формувати інквізиційні трибунали там, де вважали за потрібне, але і знімати церковні відлучення, накладені єпископами².

Цілком відмінними від західноєвропейських у XIII ст. були церковно-політичні умови на території держав Центрально-Східної Європи – більшості німецьких земель Священної Римської імперії, Чеського та Угорського королівств, польських князівств.

Гострої потреби в організації інквізиційної боротьби проти єретиків тут не було. Протягом XIII ст. єпископати цих держав успішно протидіяли стихійному розповсюдженню секти флагеллантів (бичувальників)³. А щодо секти богомилів у Боснії, то через постійну збройну і дипломатичну експансію Угорського королівства в цю частину Балканського регіону, секта мала локальний вплив і не становила загрози для інтересів католицької церкви. Тому Домініканський орден не мав нагоди поширювати свої структури у згаданих державах за рахунок переслідування єретиків. Суттєво сповільнювало розповсюдження осередків Ордену те, що монастирі доводилося засновувати на територіях, де земельна власність була вже чітко структурована між єпископатом, парафіяльним кліром і заснованими раніше чернечими орденами.

Після 1221 р. нові монастирі та провінції Домініканського ордену створювалися в умовах дії важливих змін у церковному законодавстві. Латеранський собор 1215 р. на вимогу єпископату наклав на чернечі ордени нові канонічні обмеження. Зокрема, ченці вже не мали права засновувати монастир, якщо їх було менше дванадцяти осіб⁴, створювати нові орденські статuti⁵. Зміна кожного положення орденського статуту, питання організації орденських

* Чорний Модест Ігорович – кандидат історичних наук, доцент, кафедра історії середніх віків і візантиністики Львівського національного університету ім. І. Франка.

¹ *Heimbucher M.* Orden und Kongregationen der katolischen Kirche: Aus 3 Bänden. – B.2. – Paderborn, 1911. – S. 89.

² *Лу Г. Ч.* История инквизиции в средние века. – Т.1. – Москва, 1911. – С. 59.

³ *Rocznik Wrocławski Większy 1198-1270 / Oprac. M. Błazowski // Monumenta Poloniae Historica.* – Т.3. – Lwów, 1883. – S. 242.

⁴ *Mansi J. D.* Sacrorum Consiliorum nova, et amplissima collectio, in quia praeter ea, quae phil. Labbeus et Gabr. Cossartius. – Vol. 1-60. – Venetia-Paris-Leipzig, 1899-1927. – Т. 25. – P. 405.

⁵ *Линч Д.* Середньовічна церква. – Київ, 1994. – С. 234.

провінцій або провінційного перепідпорядкування монастирів вимагало тепер схвалення аж трьох генеральних капітул. Це автоматично розтягувало вирішення важливих справ на три, а то і більше років. Така бюрократизація законсервовувала структурні недоліки і прорахунки, що виникали на етапі розповсюдження монастирів ордену. Крім того, продовжувала діяти норма канонічного права, згідно якої дозвіл ченцям на організацію монастирів у межах своїх дієцезій давали лише єпископи⁶. Заборонялося організовувати монастир на тій території, де на момент заснування обителі був відсутнім провінціальний пріор або серед ченців ордену не було доктора теології. Це обмеження було навіть зафіксоване у 33-й статті статуту ордену редакції 1229 р.⁷ Таким чином, поширення мережі домініканських монастирів на територіях Угорського королівства, польських князівств, а також частини держав Священної Римської імперії від 1221 р. значною мірою залежало від прихильного ставлення місцевих прелатів до ченців Ордену. Тому і монастирі на територіях новоутворених провінцій засновувалися хаотично, в першу чергу, там, де можливо було відразу оголосити про створення обителі.

Під час засідання Болоньської генеральної капітули 1221 р. (першій від часу смерті засновника Ордену – Домініка з Осми) новообране керівництво ордену на чолі з Йорданом із Саксонії розробило план поширення нових монастирів і визначилося з кордонами та юридичним статусом нових провінцій на території всієї Європи. Спочатку створили провінції Тевтонія і Саксонія⁸. До Тевтонської орденської провінції входили усі південні та частина північно-західних земель Священної Римської імперії, включно із частиною Фландрії (Австрія, Баварія, швейцарські землі, Франконія, Прирейнські феодалні володіння, Брабант). Провінція ж Саксонія крім власне саксонських земель мала у своєму складі землі Тюрингії, Бранденбурзької марки, Вестфалії, Гессену, Фрісландії, а також польські землі, Пруссію та частину Лівонії.

Першим монастирем Тевтонської провінції став чоловічий монастир св. Миколая Мірлікійського у Фрізаху (Австрійське герцогство), заснований ще у 1217 р.⁹ Ченці цього монастиря у 1231 р. отримали дозвіл папи Григорія IX на організацію інквізиційного трибуналу¹⁰. Інквізиційні повноваження фрізахських домініканців були тимчасовими і стосувалися лише переслідування єретиків. У 1257 р. зальцбурзький архієпископ Філіпп, а у 1258–1259 рр. його наступник Ульріх, за порушення умов згаданого привілею відлучили монастир

⁶ *Mansi J. D. Sacrorum Consiliorum nova, et amplissima collection.* – Т. 25. – Р. 902.

⁷ *Konstitutionen des Predigerordens vom J. 1229 / Hrsg. von H. Denifle // Archiv für Literatur und Kirchengeschichte des Mittelalters.* – В. 1. – 1885. – С. 264.

⁸ *Acta Capitulorum Generalium Ordinis Praedicatorum* (далі – АСГОП) / Hrsg. von B. M. Reichert, A. Frühwirth // *Monumenta Ordinis Praedicatorum: Aus 9 Bänden.* – Roma-Stuttgartardiae, 1898-1949. – Т. 1. – С. 15-16.

⁹ *Annales Frisacenses / Hrsg. von L. Weiland // Monumenta Germaniae Historica inde ab anno Christi quingentesimo usque ad annum millesimum et quingentesimum* (далі – МGH). *Scriptorium.* – Т. 9. – Hannover, 1862. – Р. 768

¹⁰ *Epistolae saeculi XIII ex regestis Pontificum Romanorum / Selectae per G. Pertz et C. Rodenberg.* // MGH. – Т. 1. – Berlin, 1883. – Р. 243.

від церкви¹¹. Лише у 1279 р., внаслідок втручання у справу єпископа-легата Павла з Тріполі, інтердикти були зняті¹². Після фрізахського монастиря у 30-40-х рр. XIII ст. були засновані монастирі у Кремсі, Петтау, Відні, Віннер-Нойштадті. Загалом, до середини XIV ст. на території Тевтонської і Саксонської провінцій діяло 167 орденських монастирів.

Хоча під час створення своїх монастирів на території німецьких земель імперії Орден не зустрічав рішучих проявів опору з боку місцевого духовенства, але і тут траплялися прикрі випадки, що загрожували підірвати авторитет домініканців. Зокрема, у 1291 р. під час війни між австрійським герцогом Альбрехтом II і угорським королем Ендре III хтось пустив чутку, що домініканці з Віннер-Нойштадта займаються шпигунством на користь Угорщини і, щоб підняти бунт, таємно перевозять до цього міста зброю¹³. Підставою для підозри найштадтських домініканців були їхні часті поїздки до Угорщини. Наслідком поширення провокаційних чуток було те, що пріор домініканського монастиря Зігфрід був ув'язнений, а розлючений натовп городян побив ченців, розграбував і спалив їхній монастир¹⁴. Коли з'ясувалося, що звинувачення у шпигунстві безпідставні, а ченці невинні, міський суд попросив вибачення в постраждалих ченців¹⁵. Однак, жодного матеріального відшкодування монастирю міська влада не надала і не покарала винних у нищенні монастиря.

Під час Болоньської капітули 1221 р. було оголошено і про створення Угорської провінції ордену. До її складу ввійшли Угорщина, Албанія, Боснія, Далмація, Хорватія, Славонія, Трансильванія, Штирія¹⁶. Слід зазначити, що створювалася ця провінція за повної відсутності орденських монастирів на вказаних територіях, а це було порушенням орденського статуту. Відразу ж на капітулі провінційним пріором новоствореної провінції обрали Павла Унгаруса. Організувати нову провінцію поїхало тільки четверо ченців¹⁷. Першим угорським містом, в якому для організації монастиря зупинилися домініканці, було місто Рааб (сучасний Дьєр в Угорщині)¹⁸. У 1226 р. було засновано й освячено монастир Домініканського ордену в місті Секешфехервар (на середньовічних картах – Alba).

Прибулих домініканців було недостатньо для канонічного заснування великої кількості монастирів, але вони мали стандартні рекомендаційні листи від папи Гонорія III (*epistolae pontificalis*). У кожному такому листі обов'язково містилося звернення папи до місцевих прелатів, щоб вони всіляко сприяли домініканцям у справах віри й заснуванні монастирів¹⁹. На думку швейцарського

¹¹ Aktenstücke zur Geschichte des Deutschen Reiches unter den königen Rudolf I und Albrecht I / Hrsg. von F. Kaltenbruner // Mitteilungen aus dem Vatikanischen Archiv. – Wien, 1889. – S. 44.

¹² Ibid.

¹³ Ibid. – S. 186.

¹⁴ Ibid.

¹⁵ Ibid. – S. 188.

¹⁶ *Ferrarius S. De rebus Hungariae provinciae ordinis Praedicatorum.* – Vienna, 1637. – P. 5.

¹⁷ Ibid.

¹⁸ Ibid. – P. 6.

¹⁹ *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae / Edidit G. Friedrich.* – T.2. – Praha, 1912.

історика Ніколауса Пффайфера, у заснуванні монастирів в Угорському королівстві домініканцям допомагало також прихильне ставлення до їхнього Ордену естергомського архієпископа Роберта²⁰. Архієпископ сподівався на підтримку домініканців у політичному протистоянні владі короля Ендре II. Як і світські феодали, прелати Угорського королівства боролися за посилення свого привілейованого становища, нехтуючи загальнодержавними інтересами.

Коли опір державної влади було подолано і церква Угорського королівства отримала ще більші права та привілеї (наприклад, цілковите звільнення від податків), архієпископ втратив інтерес до посередництва домініканців. Тоді процес організації монастирів їхнього ордену сповільнився. Лише у 1230 р. було засновано домініканський монастир св. Антонія у Пешті, а в 1254 р. монастирі у Буді та на дунайському острові Маргіт. Крім монастиря у м. Кошіце (1239 р.) до 1302 р. були засновані домініканські обителі у Банській Штявниці, Трnavі, Гелніці, Комарно, Тренчіні, Шаріші, Требішові та Кремніці.

Польські, чеські та пруські землі до 1228 р. були складовою частиною окремого вікаріату Тевтонської провінції Домініканського ордену. Однак, повного адміністративного контролю над цими величезними територіями домініканці не мали. Хоч серед ченців у цих землях чисельно переважали німці, домініканці не стали активними учасниками німецької економічної колонізації земель Польщі, Чехії та Моравії. Структура Ордену була пристосована тільки до політичної та душпастирської роботи у середовищі еліти. Домініканці, володіючи відповідними привілейними грамотами а також маючи значні фінансові ресурси, намагалися самостійно заволодіти якомога більшою кількістю землі чи нерухомості в межах нечисленних міст регіону, придбати (отримати в подарунок або купити) землі з налагодженими побутовою і господарською інфраструктурою, залучити до своїх лав багатих німецьких міщан або шляхту. Це суттєво відрізняло домініканців від бенедиктинців чи цистерціанців, які організовували свої монастирі на незаселених територіях і за допомогою німецьких колоністів чи місцевих селян перетворювали свої монастирі на потужні економічні та культурні центри.

У 1229 р. під час конфлікту між папою Григорієм IX та імператором Священної Римської імперії Фрідріхом II Гогенштауфеном, із Тевтонської та Саксонської провінцій було виокремлено Польську. Нова провінція поширювала свої межі на Малопольщу, Великопольщу, Мазовію, Силезію, Пруссію, Лівонію та Чеське королівство²¹. Така зміна адміністративного статусу провінцій була викликана намаганням Апостольського Престолу максимально вичленити з імперії орденські структури і зробити їх менш заангажованими у німецькі церковно-політичні інтереси. При створенні нової провінції певний час залишався невизначеним статус трьох домініканських монастирів у Лівонії (в Ризі, Дюнамюнде та Єлгаві), бо до Польської провінції вони не увійшли. Твердження польського історика Каміла Кантака про входження цих

– S. 40.

²⁰ *Pffeyer N.* Die Ungarische Dominikanerprovinz von ihrer Gründung 1221 bis zur Tatarenverwüstung 1241-1242. – Zürich, 1913. – S. 42.

²¹ АСГОР. – Т. 1. – S. 24.

лівонських монастирів до Данської провінції²² можна вважати помилковим. Призначення проповідників ордену, зокрема, до Риги, відбувалося саме із Саксонської провінції²³.

Перші два монастирі домініканського ордену в Польській провінції виникли одночасно у Кракові та Вроцлаві в 1223 р. В обох випадках ченці ордену зустріли цілковиту підтримку з боку краківського єпископа Іво та вроцлавського єпископа Генріха. Згідно версії польського історика Станіслава Загоровського, краківський єпископ Іво віддав домініканцям під монастир навіть власність краківського капітулу, не спитавши згоди в каноніків²⁴. У 1227 р. князь Святополк Поморський і куявський єпископ Михаїл дозволили домініканцям зайняти церкву св. Миколая у Гданську і здійснювати там духовні таїнства сповіді та Євхаристії²⁵. При цьому єпископ дорікав тим плебанам, котрі занедбали свою паству і не турбувалися про виконання своїх обов'язків²⁶. У тих польських містах, де вплив єпископів був слабким, домініканцям при організації монастирів доводилося узгоджувати свої дії з дієцезіальними капітулами. Так відбулося у Сандомирі (1230 р.)²⁷ та Серадзі (1232)²⁸.

Іноді організація монастирів Ордену в польських землях була наслідком покути окремих феодалів за злочини проти представників церкви. Так, князь Конрад Мазовецький для того, щоб зняти із себе та своїх володінь церковне відлучення за вбивство місцевого каноніка Яна з Чаплі, у 1239 р. запросив до Плоцька домініканців на чолі з пріором Мартином і доручив їм заснувати монастир²⁹. Однак, такий спосіб організації монастирів не був типовим.

Після заснування своїх монастирів домініканці намагалися заручитися підтримкою не лише представників правлячих світських чи церковних еліт, але і купців та інших представників міщанства. У 1234 р. Великопольський князь Пшемисл II на прохання домініканців звільнив від податків познанських купців³⁰. Очевидно, це рішення князь приймав спільно з домініканцями і на їхню користь, бо у грамоті чітко зазначено, що саме домініканці попросили князя звільнити купців Познані від податків³¹. Цікавою з юридичної точки зору є привілейна грамота князя Владислава II Опольського, датована 1258 роком. Князь дозволяв домініканцям заснувати їхній монастир при церкві св. Якоба у Ратиборі, водяний млин на р. Одер та 70 каменів для будівництва монастирської

²² Kantak K. Dzieje Kościoła polskiego. – T.2. – Gdańsk, 1914. – S. 54.

²³ Aktenfragmente eines Provinzialkapitels der Dominikanerprovinz Saxonien zwischen 1418 und 1430 J. / Hrsg. von F. Bünger // Zeitschrift für Kirchengeschichte. – B.35. – 1914. – S. 516.

²⁴ Zachorowski S. Kraków biskupi // Rocznik Krakowski. – № 8. – 1906. – S. 104.

²⁵ Dokumenty kujawskie s mazowieckie przeważne z XIII wieku / Wydał B. Ulanowski // Scriptores rerum Polonicarum. Archiwum Komisji historycznej. – T.12. – Kraków, 1888. – S. 40.

²⁶ Ibid.

²⁷ Rocznik Wrocławski Większy. – S. 689.

²⁸ Długosz Joann. Liber beneficiorum diocesis Cracoviensis nunc primum e codice autographo editus / Pod red. S. Przedzieckiego. – Kraków, 1864. – S. 407.

²⁹ Kodex dyplomatyczny Polski obejmujący przywileje królów polskich, wielkich książąt litewskich, bulle papieżskie, jako też wszelkie nadania prywatne do roku 1506 / Wyd. L. Bartoszewicz. – T.2. – Warszawa, 1865. – S. 430.

³⁰ Kodex dyplomatyczny Wielkopolski / Wyd. K. Zakrzewski. – T.1. – Poznań, 1877. – S. 42.

³¹ Ibid.

огорожі³². Цей дарунок церкві був зроблений згідно права патронату князя над храмом, і вроцлавський єпископ Томас лише ознайомився з рішенням³³. Оскільки князь змушений був поважати інтереси міщан, в грамоті зазначалося, що домініканці не мають права збільшувати свої володіння за рахунок міста (*possidendum plures non excreverint*)³⁴.

Оскільки чеські території були складовою частиною Польської провінції ордену, то спочатку організацією монастирів тут займалися ченці польського походження. Празький домініканський монастир св. Климента було засновано у 1226 р. з дозволу єпископа Перегрини³⁵. Варто відзначити, що францисканцям дозволили організувати монастир у цьому місті лише у 1232 р.³⁶ Ініціаторами організації домініканських монастирів у Чеському королівстві були самі королі або їхні повноважні представники. У 1265 р. бургграф замку Клінгенберг (біля м. Ческе Будейовіце) Гірцо, з відома короля Пржемысла Отакара II, подарував домініканцям землі в районі злиття рік Влтави і Малхи та частину королівських сіножатей³⁷. Так само з королівської ініціативи до кінця XIII ст. було засновано домініканські монастирі в Оломоуці, Брно, Градці Кралове, Піску, Усті над Лабем, Мості та Коліні³⁸. Інші монастирі ордену на території Чехії та Моравії створювалися під патронатом єпископів або світських феодалів. Серед монастирів ордену в Чеському королівстві найбільшим за кількістю монахів був празький монастир св. Климента. За підрахунками Антонія Фрінда у цьому монастирі проживало 150 монахів³⁹.

У формуванні окремої провінції ордену в чеських землях папи не були зацікавлені через невизначеність церковно-політичної ситуації у цій частині Священної Римської імперії, де королі з династії Пржемысловичів маневрували між політичними інтересами римських понтифіків та імператорів. Вже існуючі єпископства та чернечі згромадження на території королівства до XIV ст. адміністративно підпорядковувалися лояльнішим до римських понтифіків німецьким або польським прелатам.

Проблема формування окремої провінції Ордену в чеських землях постала в період монгольської агресії у 1241–1242 рр. Про потребу організації нової провінції висловився Іннокентій IV у своєму листі, датованому 1243 роком. У ньому провінціалам Польської та Тевтонської провінцій доручалося узгодити, які саме монастирі можна виділити в окрему Богемську провінцію,

³² *Urkunden der Klöster Rauden und Himmelwitz der Dominikaner und der Dominikanerinnen in der Stadt Ratibor / Hrsg. von W. Wattenbach // Codex diplomaticus Silesiae. – B.2. – Breslau, 1851. – S. 43.*

³³ *Ibid.* – S. 44.

³⁴ *Ibid.*

³⁵ *Beiträge zur Geschichte der Klöster und der Kunstübung Böhmens im Mittelalter / Hrsg. von J. Neuwirth // Mitteilungen des Vereines für Geschichte Deutsches in Böhmen. – B. 34. – 1896. – S. 237.*

³⁶ *Tomek W. -W. Dějepis města Prahy. – T.8. – Praha, 1878. – S. 45.*

³⁷ *Regesta diplomatica Bohemiae et Moraviae / Opera J. Emler. – T.2. – Praha, 1882. – S. 109.*

³⁸ *Fiala Z. Správa o postavení církve v Čechách od počátku 13. do poloviny 14. století / Z. Fiala // Historický Sborník. – 1955. – № 3. – S. 74.*

³⁹ *Frind A. Kirchengeschichte Böhmens im Allgemeiner und ihrerbesonderdn Beziehung auf die jetzige Leitmeritzer Diocese: Aus 4 Bänden. – B.2. – Prag, 1865. – S. 273.*

бо існувала загроза територіальної втрати Угорської провінції⁴⁰. Оскільки широкомасштабна монгольська агресія не мала розвитку, питання створення нової провінції втратило актуальність.

У порівнянні із західноєвропейськими провінціями, мережа монастирів ордену в регіоні формувалась повільно. Навіть через рік після утворення Угорської провінції на її території не було жодного монастиря. Тільки у 1277 р., за рахунок організації монастирів у словацьких землях, їхня кількість сягнула 30-ти. В кінці 20-х років XIII ст. на території етнічних польських земель монастирі домініканського ордену функціонували тільки в Кракові, Гданську, Сандомирі і Вроцлаві. В другій половині XIV ст. в Польській провінції вже налічувалося 32 монастирі, при цьому 15 із них діяли на землях із кількісно переважаючим православним населенням. Очевидно, на такому розташуванні монастирів позначилася конкуренція католицького парафіального духовенства і домініканцям було легше засновувати монастирі поза межами впливу своїх конкурентів.

Усі домініканські монастирі в регіоні зосереджувались у містах. Найчастіше монастир розташовувався на території, що безпосередньо прилягала до міських мурів із внутрішнього боку, дуже рідко – в межах передмістя. На території міських передмість домініканські монастирі діяли лише у Свідниці, Сандомирі (Польська провінція) і Фрізаху. У Страсбурзі міська влада відмовила домініканцям у дозволі на організацію монастиря у середмісті і ченці безрезультатно судилися з містом три роки (від 1287 р.)⁴¹.

Через хаотичність і хронологічну нерівномірність заснування монастирів, адміністративні центри провінцій ордену або формувалися ситуативно, або не формувалися взагалі. Адміністративним центром орденської провінції переважно ставав монастир, який засновувався першим. Так, фактичним центром Польської провінції став монастир св. Трійці у Кракові, хоч вибори її провінціалів відбувалися в чеських монастирях аж до кінця XIII ст.⁴². Довгий час не було чітко визначено головного монастиря провінції Тевтонія. На це претендували монастирі ордену у Фрізаху та Кельні.

На відміну від провінційних структур інших чернечих орденів, при встановленні меж провінцій Домініканського ордену не бралися до уваги ані етнічна приналежність ченців та місцевого населення, ані державні кордони, ані межі дієцезій. Однак, у структурі самого Ордену провінційне розмежування було дуже важливим, оскільки йшлося про монастирські прибутки та їхній подальший розподіл, право проповіді та збору милостині. Від XIII ст. у документах ордену прослідковуються конфлікти між абатами і провінціалами через невдоволення існуючими кордонами провінцій, адміністративну приналежність окремих монастирів. Зокрема, у 1289 р. генеральна капітула у м. Трірі намагалася вирішити питання про межі компетенції проповідницької роботи монастирів у Солдіні (пров. Тевтонія) і Каміні (Польська пров.). Йшлося про

⁴⁰ Epistolae saeculi XIII. – T. 2. – P. 49.

⁴¹ Die Chronik Johans von Winterthur 1198-1348 / Hrsg. von H. Bresslau // Scriptorum rerum Germanicarum. Nova Series. – B.1. – Berlin, 1924. – S. 40.

⁴² *Barącz S.* Rys dziejów Zakonu Kaznodziejskiego w Polsce. – Lwów, 1861. – S. 47.

можливість ведення проповідницької роботи у населених пунктах Арнісвальд, Періт, Старгарт, Грінхінгайн⁴³. Ченцям солдінського монастиря заборонялося проповідувати у вказаних населених пунктах⁴⁴. Під час засідання генеральної капітули у Страсбурзі в 1301 р. засуджувалася поведінка кількох ченців провінції Тевтонія, які порушили межу і проповідували на території Угорської провінції⁴⁵. За проповідницьку роботу за межами своєї провінції їх було покарано п'ятиденним карцером і п'ятиденним приборкуванням плоті⁴⁶. У 1326 р. орденським візитаторам Саксонської провінції було наказано провести слідство і покарати тих монахів, які незаконно перебували на території цієї провінції⁴⁷.

В XIV ст. у існуючих провінціях загострилися фінансові та матеріальні суперечності між багатими і бідними монастирями. При потребі фінансову допомогу окремим бідним монастирям мав надавати провінціал за рахунок коштів, якими володіла провінція⁴⁸. Це породжувало ситуацію, за якої багаті монастирі провінції мали своїм коштом утримувати бідніші. Вона стала однією із причин, які пришвидшили вихід із Польської провінції 23-х монастирів і оформлення їх у складі окремої Богемської провінції у 1301 р. Приводом до остаточного розколу провінції стало впровадження польськими провінціалами більш суворих дисциплінарних норм поведінки ченців у монастирях⁴⁹. Зі складу єдиної Польської провінції вийшли монастирі у Празі, Оломоуці, Брно, Градці Кралове, Іглаві, Яблонні, Турнові, Літомержїцах, Лоуні, Німбурку, Ческе Будейовїцах, Пльзені, Клатові, Піску, Усті над Лабем, Сезімовем Усті, Опаві, Зноймо, Хрудімі, Шумперку, Хебі, Коліні і Тешині. Силезькі монастирі залишилися під контролем Польської провінції.

У 40-50-х роках XIV ст., поки Угорське королівство завойовувало міста Адріатичного узбережжя, домініканські ченці італійського походження з монастирів цієї місцевості намагалися вийти із підпорядкування Угорській орденській провінції. Не бажаючи фінансово підтримувати бідніші монастирі цієї провінції, адміністрації 14-ти монастирів Адріатичного узбережжя в 1343 р. створили нову провінцію – Далмація⁵⁰. До її складу увійшли домініканські монастирі у Дубровніку, Трогірі, Задарі, Ніні, Птуї, Дубіці, Біхачі, Чазмі, Віровітіцах, Шибеніку, Спліті, Которі, Крку, Рабі. Тодішній папа Урбан V обґрунтовував потребу розділення тим, що Угорська орденська провінція занадто велика⁵¹. Однак, цей поділ відбувся не в інтересах Угорської орденської провінції. Це підтверджується тим, що на одній із генеральних капітул у 1379 р. пріора Угорської провінції суворо застерegli від втручання у справи

⁴³ Pommersches Urkundenbuch: Aus 7 Bänden / Hrsg. von T. Nahmer. – B.2. – Stettin, 1869. – S. 40.

⁴⁴ Ibid.

⁴⁵ АСГОР. – Т. 1. – Р. 342.

⁴⁶ Ibid.

⁴⁷ АСГОР. – Т. 2. – Р. 300.

⁴⁸ АСГОР. – Т.3. – С. 198-199.

⁴⁹ Barącz S. Rys dziejów. – S. 84.

⁵⁰ Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis / Coll. G. Fejer. – Т.9. – Vol.7. – Buda, 1834. – Р. 417.

⁵¹ Ibid.

Далматинської провінції і залучення на свій бік світських осіб⁵². Вихід такої значної кількості вигідно розташованих монастирів з-під підпорядкування Угорської орденської провінції мав не лише фінансові наслідки, але й означав поступове послаблення впливу Ордену в церковно-політичному житті Угорського королівства.

У XIV ст. ситуація із провінційним розподілом монастирів ордену була вже настільки заплутаною, що самі папи не завжди орієнтувалися в адміністративній приналежності окремих монастирів. Зокрема, у 1366 р. папа Климент VI, звертаючись до монастирських братій Котора і Скадара з приводу підтвердження прав та привілеїв, говорив про їхню належність до Угорської орденської провінції⁵³. На той час обидва монастирі перебували вже у складі Далматинської провінції, однак понтифік не володів точною інформацією про їхню адміністративну підпорядкованість.

Монастирі, розташовані в державах Центрально-Східної Європи, розглядалися керівництвом домініканського ордену як периферійні і непрестижні. Про це свідчать численні факти примусового переведу туди окремих ченців із західноєвропейських монастирів. Так, рішенням Болонської генеральної капітули у 1301 р. домініканця Іоанна Куфаріо за дисциплінарні порушення було вислано (очевидно з території Італії) до монастиря в австрійському містечку Петтау і присуджено до 15-ти денного карцеру⁵⁴. Так само з Верони до Фрізаха в 1346 р. з метою покарання перевели домініканського проповідника Джованні⁵⁵. У 1356 р. рішенням генеральної капітули ченця Тірінга за порушення дисципліни було переведено із Ломбардської провінції в Угорську⁵⁶. При цьому непокірному монахові було призначено аж 25-ти денний карцер (замість триденного згідно норм статуту)⁵⁷. Жодних дисциплінарних заслань ченців ордену в зворотньому напрямку (зі Сходу на Захід) не зафіксовано. Практикувалися також і дисциплінарні переведення ченців у більш віддалені монастирі в межах однієї провінції. Зокрема, у 1371 р. провінціал Польської провінції наказував ельблонзькому пріорові Ніколаусу Кірсбургу перевести ченця Мартина з Іданська, ув'язненого в торунському монастирі, до Кросна⁵⁸.

Таким чином, протягом XIII – першої половини XIV ст. у державах Центрально-Східної Європи були адміністративно структуровані шість орденських провінцій: Тевтонська, Саксонська, Угорська, Польська, Богемська і Далматинська. До початку гуситських воєн у 1419 р., згідно актів генеральних капітул, на території Центрально-Східної Європи діяло 263

⁵² ACGOP. – Т. 2. – S. 421.

⁵³ Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae / Red. T. Smičiklas. – N.11. – Zagreb, 1908. – S. 333.

⁵⁴ ACGOP. – Т. 1. – S. 182.

⁵⁵ Acta Salzburgo-Aquilejensia 1316-1378 / Hrsg. von A. Lang // Quellen und Forshungen zur österreichische Kirchengeschichte. – Praha, 1903. – S. 302.

⁵⁶ ACGOP. – Т. 2. – S. 65.

⁵⁷ ACGOP. – Т. 2. – P. 66.

⁵⁸ Zbiór formularzy Zakonu dominikańskiego prowincji Polskiej 1338-1411 / Wyd. Prez L. Woronickiego i J. Fijałka. – Kraków, 1938. – S. 88.

монастирі домініканського ордену⁵⁹. Монастирська та провінційна структури Ордену в державах Центральної та Східної Європи не були пристосовані до етнополітичної та церковної специфіки країн, у яких вони функціонували. Бюрократизація монастирського управління призводила до того, що більшість невідкладних питань монастирського життя не вирішувалися або їхнє вирішення відкладалося до нової бюрократичної тяганини на загальноорденській капітулі. Оскільки організацію монастирів Домініканського ордену було пущено на самоплив, це призвело до того, що в окремих важливих містах монастирі ордену так і не виникли (Зальцбург, Братіслава, Любляна), а більшість з існуючих були бідними і не впливовими.

***Modest Chorny.* FOUNDATION OF MONASTERIES THE DOMINICAN ORDER IN THE CITIES OF THE CENTRAL-EASTERN EUROPE IN XIII – XIV CENTURIES**

---

⁵⁹ *Чорний М.* Домініканський орден в країнах Центрально-Східної Європи в XIII- першій половині XV ст. / М. Чорний // Наукові зошити історичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка. – Вип.3. – Львів, 2000. – С. 195.